

Obiectul este legat de semnificația solară a sărbătorii Crăciunului, vatra constituind actul ceremonial al arderii butucului, liantul dintre om și Cosmos în momentul de criză cosmică (solstițiul de iarnă).

Scormonitul în foc vizează aceeași funcție solară a focului prin potențarea forțelor lui. Arderea lemnului are și o funcție sacrificială, distrugerea totală prevestind regenerarea. Practica butucului aprins în noaptea de Crăciun capătă și o funcție fertilizatoare.

Astfel, în satele maramureșene obiceiul este de a arde o creangă groasă în noaptea Crăciunului, întrucât se crede că fără ea rămâne săracă tot anul. Pentru a cunoaște *ce belșug va fi în bucate* în anul ce vine, în seara de Anul Nou pe Valea Izei, femeile iau pe o tavă cărbuni aprinși din foc, pe care îi lasă să se stingă. Fiecare cărbune reprezintă un anume fel de cereale, zarzavat sau alte produse agricole. Cărbunele care are, după ce s-a stins, cea mai multă cenușă reprezintă bogăția viitoare a plantei pe care o simbolizează. (Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, pag. 53).

Focul, tot cu rol purificator, este folosit și în scopul de a înfățișa oamenilor puterea sa demonică. Dacă apa, primul element al existenței universului, revine sub formă de potop pentru a anula o lume și a face loc alteia așezată pe temelii mai drepte, sau pentru a da drept de existență și altor forme neafirmate, atunci focul este cel din urmă judecător și cel mai aspru. După el urmează judecata de apoi.

Pamfil Bilțiu

Șarpele antropofag, variantă maramureșeană, baladă sau baladă colind

Piesa comunicată de către performera noastră Todosia Tomoiagă, 71 de ani, din Săcel, având ca miez șarpele antropofag, se evidențiază ca document antropologic de mare însemnătate și raritate, nemaifiind atestat până acum în repertoriul zonei denumite Maramureșul Istoric. Trebuie să subliniem că denumirea de *cântec bătrânesc*, folosită de către performeră, pentru a defini specia, ne întărește convingerea că am fi în posesia unei balade, cu toate că, așa cum arată cercetările, termenii de *baladă* și de *cântec bătrânesc* nu sunt cunoscute în acest spațiu și nici altor zon transilvănene. Maramureșeanul peste tot definește balada, oricărei grupe i-ar aparține, cu termenul de hore, nediferențind-o de cântecele lirice. Până și baladei, narând bravurile eroului haiduc Pinteza Grigore Viteazul, i se spune de către performerii ei *Horea lui Pinteza*. O astfel de denumire derivă din funcția îndeplinită în acest spațiu a baladei, apoi din caracterul ei de cântec epico-liric și specificul interpretării ei în sfera liricului.

În repertoriul transilvănean balada a fost atestată cu denumiri felurite: *Fiuțu și șarpele*, *Șarpele și feciorul*, *Cântecul voinicului*, dominantă fiind denumirea *Șarpele*. Balada, catalogată de Al. Amzulescu la grupa celor fantastice, sub indicele 6 (7) este de largă răspândire în toate regiunile locuite de români, fiind înregistrată sub variate denumiri: *Șarpele*, *Cântecul șarpelui*, *Balaurul*, *Cânticu lui Iorgovan*, *Iovan Iorgovan*, *Voinicul Iortoman*, dominantă fiind denumirea *Cântecul șarpelui*.

Bota are două capete.

- Ba acolo nu m-oi duce.
Patu-i așternut cu flori,
Nu-ncăpem două surori.
- Du-te sie și te culcă,
În poduțu grajdului,
Pă fânuțu murgului,
Pă brațele mândrului.
- Bine-ai dzâs, mămucă, dzău,
Aldui-te-ar Dumnezău,
C-așe mi-o foast gându meu.
Ileana Iepan, 84 de ani, Rona de Jos,
2005

Colinde

4046

Cerbul vrăjit (varianta I)

Mândru-și cânt-on cerb în
codru,
Nime-n lume nu-l aude,
Num-o dalbă – mpărăteasă,
Di p-o tablă de ferastă,
La-mpărat, de știre-o dat,
Și-mpăratu' s-o sculat,
Pușca-n mână o luat
Și la cerb o d-alergat.
- Măi fărtaț', fărtați mei !
Pă mine nu mă-mpușcaț',

Că nu-s siară-ncodrioară,
 Că-s Ionu' Sântionu,
 Blăstămat de mămuca,
 Nouă ai și nouă luni,
 Și p-atîtea săptămâni.
 Dac-acele le-oi plini,
 Jos la țară – oi coborî.
 Dac-acele plini-le-oi,
 Jos, la țară duce-m-oi.
 De la Trifoi Ilișca, 84 ani Botiza, 2004

4047

Cerbul vrăjit (varianta II)

Mîndru cîntă-on cerb în
 codru,
 Nime-n lume nu-l aude,
 Fără doamna-mpărăteasă,
 Dip-o dalbă de ferastă.
 Veste la-mpărat o dat
 Și-mpăratu' s-o sculat,
 Pușca-n spate și-o luat,
 Sus, la munte-o alergat
 Și-o aflat cerbu' durmin,
 Supt o creangă de molin.
 Întins-o pușca să-l împuște.
 - Ho, fărta (te), nu mă-
 mpușca!
 Că io nu-s cine gîndești,
 Că-s Ionu' Sântionu',
 Maica me' m-o blăstămat,
 Să siu siară de pădure,
 Nouă ai și nouă zăle.

Ca și în alte variante din Transilvania, inclusiv în balada colind pe această temă, mama își blestemă copilul să fie supt de șarpe. După ce crește, este surprins de către șarpe, care vine să-și ia victima ce i-a fost menită. Șarpele este amenințat de către voinic că va fi zdrobit sub copita calului, dar în fața animalului năpraznic voinicul nu are nici o șansă, deoarece îi fusese hărăzit de către mamă, încă de pe când era copil mic prin blestem. Spre deosebire de variantele de baladă, ample cu aglomerare mare de motive din alte zone, din afara Transilvaniei precum Oltenia, Moldova, Argeș, din varianta de la Săcel lipsesc multe episoade și motive, precum cel al călărețului, care sare în ajutorul voinicului, lovind balaurul pentru a-l ucide, urmărirea furibundă a eroului de către șarpe, tăierea șarpelui în bucăți, scaldarea eroului în lapte de către călărețul care încearcă să-l salveze pe cel atacat de reptilă, regăsirea de către cei doi eroi ca frați și cuprinderea lor ca frați de cruce. Spre deosebire de alte variante, cea de la Săcel are un final neașteptat. Înainte de a muri eroul solicită să i se dea un pic de răgaz pentru a-și putea vesti printr-o scrisoare mama asupra morții sale:

Dacă-i așe și-i așe,	Și creion care ști scrie
Tăt on pic mă-ngăduie (ște),	Și să scriu o cărtice
Să bag mâna-n buzunari,	S-o trimăt la mama me,
Să scot foaie de hârtie	Să știe de moartea me.

Colindul baladă, având ca miez șarpele antropofag, a circulat odinioară intens în spațiul transilvănean. Varianta cu incipitul *Colo jos în prundurele*, înregistrată de către noi la Gârdani, în zona Codrului, cuprinde aceleași motive, blestemul prin care copilul este menit șarpelui este oficiat, ca și în varianta de la Săcel, tocmai *într-o zi de sărbătoare*. Ca și în variantele din Transilvania în colindul de la Gârdani voinicul nu poate fi înghițit decât până la jumătate din pricina armelor și a curelelor, din cingătoarea eroului. Ca și în varianta de la Săcel și altele din Transilvania, întâlnim motivul avertizării eroului de către șarpe că îi este menit prin blestem:

Mereț' voi, în drumu vost'	Nouă mă-sa ni l-o dat,
Nu ne-aveț' voi, baiu nost!	Înt-o zî de sărbătoare,
	Când o fo' zua mai mare.

Comparând variantele din Transilvania, care ne-au fost accesibile, între care cea a lui Vasile Bologa, cele trei la număr din colecția Jarni – Bârseanu, ne convingem că pe teritoriul Transilvaniei șarpele antropofag a circulat, după toate probabilitățile, nu sub formă de baladă, ci ia forma unei balade colind. Dimensiunile variantelor ne slujesc drept un argument în plus, ele nedepășind 27 de versuri sau 18 dimensiuni specifice colindului - baladă pe această temă, varianta de la Gârdani având și ea 22 de versuri. Motivul răgazului cerut de erou pentru a-și vesti, mama asupra morții sale, care lipsește din alte variante, dacă avem în vedere și facem comparația și cu dorința ciobanului din colinda Miorița care intenționează să-și cruce mama prin ascunderea adevărului asupra morții sale, probabil o verigă de dezvoltare a colindului către baladă. Cu siguranță motivul ne dezvăluie unitatea puternică de familie și de neam, generalizată în întregul nostru folclor. Referitor la forma speciei trebuie să subliniem că, așa cum arată cercetările, părăsirea prilejurilor de interpretare a baladei, diminuarea,

**Nu să uită de unde o pțicat,
 Și cine l-o lepădat.**

până la dispariție a caracterului spectacular al interpretării, a determinat preluarea acestui repertoriu de către femei, care i-au imprimat, cu timpul, o funcționalitate similară cu sa cântecului propriu-zis. Desigur o singură variantă descoperită ne ajută doar parțial la studierea motivului, având ca miez șarpele antropofag. Mai trebuie să adăugăm că prezența unei singure variante în repertoriul unui performer nu poate confirma un repertoriu viu și nici valoarea concretă a tipului și a variantei. Deseori acestea nu constituie decât forme mortificate, fragmente palide ale unor forme cândva înfloritoare, aflate într-un accentuat proces de abandonare. Substratul mitico-magic al variantei ne este limpede exprimat de motivul blestemului, care, așa cum arată Dumitru Caracostea, a avut inițial o dublă funcție magică. El ne trimite la vechi forme totemice, apoi la încredințarea copilului de către mamă șarpelui ocrotitor. Ocrotirea morții și afirmarea vieții, arată cercetătorul, modelează cântecele de leagăn. Sunt frecvente în folclorul nostru basmele și baladele, în care mama își blestemă copilul în leagăn să-l mănânce șarpele. Desigur șarpele a fost investit de către omul din popor cu virtuți ocrotitoare, cu putere mitică. Numai așa ne putem explica prezența lui în ornamentica porților sau de pe zidurile caselor. Șarpele este un simbol de o forță ieșită din comun. În unele religii, ființele – șerpi devin întruchipări ale forței zeilor și ale variantelor acestora.

Varianta ne introduce în complexul relațiilor părinți – copii, în jurul căreia s-au brodat numeroase credințe. Orice simptome ale evoluției anormale a unui nou – născut genera teama de moarte a acestuia. Între acestea se situează în prim - plan suptul ca formă de alimentație esențială pentru o bună creștere. Când considera că este ratat înainte de vreme, pervertit, mama se afla într-o situație liminală, căreia îi căuta remediul în plan mitico – magic. De aici încredințarea copilului șarpelui, animal teriomorf și puternic. Blestemul este tratat de către poetul popular figurativ și trebuie citit în sens de urare.

Unii dintre exegeții baladei au descifrat în ea o reprezentare simbolică a luptei dintre puterile morții și ale vieții, dintre duhurile cthoniene, stihia întunericului și cea a luminii.

Aurel Bodiuc consideră că narațiunile pe tema șarpelui antropofag, ca și D. Caracostea sunt reminiscențe totemice, menționând că multe comunități ale societăților primitive aveau ca totem șarpele. Blestemul mamei, arată cercetătorul, îl face pe voinic să se recupereze în mod direct. În felul acesta se realizează principiul material între voinic și șarpele născut sub talpa casei. Șarpele reprezintă principiul material, pântecul. Ieșirea din pântecul șarpelui în cadrul ritului este socotită a doua naștere, mai exact adevărata naștere a eroului. Șarpele devine astfel principiul patern, strămoșul. Lumea antică a cunoscut un asaemenea strămoș, care era numit Cecrops. El era înfățișat pe jumătate de om, pe jumătate șarpe.

Privind din altă perspectivă balada, Aurel Bodiuc pune variantele pe această temă pe seama unor vechi rituri de inițiere. Drept urmare balada poate fi concepută ca un preambul la viața sexuală, o experiență analoagă morții și învierii. Inițierea tinerilor comportă înghițirea neofitilor de către un monstru. Ecoul îndepărtat al ritului, este de părere autorul, ne este sugerat de confruntarea voinicului cu șarpele.

Dac-acele plini-le-oi,
Gios la sate mere-mi-oi,
Beserici deschide-mi-oi,
Slujbe sfinte face-mi-oi,
Slujbă sfântă cine-o ascultă ?
O ascultă Maica Sfântă,
C-on fiuț micuț în brață.
Fiu zbiară, stare n-are.
- Taci, fiule, taci dragule,
Că Maica ț-a rîndui,
Două mere, două pere,
Două țîță dalbe-a mele,
Să te gioci în rai cu ele.

De la Ardelean Ana, 80 ani, Poienile Izei,
2004

4048

Colindătorii, Gazda și Darurile

Puică neagră cântă-n prag,
Scoală, gazdă, dă-m' colac,
Dă-m' colacu' mărișor,
Că mi-i frig la on picior,
Dă-m' colacu' rupt în două,
Că mi-i frig la amândouă,
Că mămuca n-o făcut,
Că cu tata s-o bătut.
S-o bătut mama cu tata,
Pîntru ce i-o spart covata.

De la Trifoi Ilișca, 84 ani, Botiza, 2004.

4049

Mere, mere, maica sfântă

Mere, mere, Maica Sfântă,
Pe sub poala ceriului

Tăte ulițele îs cu ochi și cu urechi.

Pîn' la umbra plopului
 S-a pus jos să hodinească
 Și pe Fiul Sfânt să-l nască
 Către plop așa ziseră:
 - Stai, tu plop, de frunzărit,
 Ca să pot să hodinesc,
 Ca să nasc pe Fiul Sfânt.
 Iar plopul n-a ascultat,
 Că mai tare-a frunzărit.
 Maica Sfântă-a cuvântat:
 - Fiere-ai, tu plop, blestemat:
 De mine, de Dumnezeu,
 Mai tare, de fiul meu.
 Bată vântul, ori nu bată,
 Frunza ta să se tot bată.
 Fie vremea, cât de bună,
 Frunza ta n-aibă hodină.
 Mere, mere, Maica Sfântă
 Pân la stava cailor,
 S-o pus jos să hodinească,
 Ca pe Fiul Sfânt să-l nască,
 Cătră cai așa grăiră:
 - Stați, voi cai de tonțanit,
 Ca să pot să hodinesc,
 Ca să nasc pe Fiul Sfânt,
 Iar caili n-au ascultat,
 Mai tare au ronțăit,
 Maica Sfântă-a cuvântat:
 - Fire-ați voi cai, blăstămați,
 De mine, de Dumnezeu,
 Mai tare de Fiul Meu,
 Să nu aveți în voi saț,

Desigur nu putem despărți balada nici de vechile credinșe legate de fatalismul vieții și a contradicțiilor ei și care ne sunt evidențiate de câte cele două cupluri opoziționale: mamă – fiu, voinic – șarpe. De altfel Mihai Coman sublinia că în planul desfășurării epicului, conflictul stă sub semnul aleatorului, transformat în fatalitatea oarbă.

Problema destinului joacă și ea un important rol în baladă, iar modul în care este tratat ne amintește de Miorița, dacă avem în vedere dorințele testamentare ale eroului:

Să dau foc pădurilor Pădurile și-or negri
 Și pojar muncelor. Și pă mine m-or jeli.

Estelimpede că eroul dorește să i se împlinească ceremonialul funerar, care ca și în Miorița, convine situației sale de tânăr nelumit.

În acord cu credințele și gândirea arhaică destinul își urmează cursul cum i-a fost hărăzit, deoarece ceea ce îi este menit cuiva trebuie să i se întâmple întocmai. Este ilustrativă pe această linie credința în ursitori, care urzesc destinul la nașterea cuiva și aceluia i se întâmplă tot ceea ce au ursit.

Versurile bine șlefuite ale baladei ne argumentează intensă ei circulație până să ajungă în stadiul de abandonare. Dialogul imprimă narațiunii nerv dramatic. Blestemul, dacă analizăm în plan narativ, varianta, reprezintă impasul narațiunii, iar dorința eroului de a se adresa mamei reprezintă reabilitarea ei. Prin scrisoarea pe care dorește să o adreseze mamei, ca ultimă dorință, eroul capătă supremație morală:

Și să scriu o cărtice, Să știe de moartea me,
 S-o trimi la mama me, Dacă m-o blăstămat ie.

Cu siguranță astfel de piese reprezintă veritabile documente asupra concepțiilor despre lume și viață, elaborate în trecerea omului prin viață.

Janeta Ciocan

Obiectul etnografic muzeal la început de mileniu trei în România

Mult timp muzeele au acumulat zeci de mii de piese, ca documente ale culturii noastre tradiționale, fără a se fi pus problema determinării noțiunii de obiect etnografic muzeal. Puține au fost studiile care au abordat această problemă dar ea nu a fost cu adevărat dezbătută, deși în a doua parte a secolului al XX-lea, am participat cu toții la dispariția rapidă a materialului etnografic. În principiu, obiectul etnografic de muzeu, ca orice obiect muzeal, este un document, un reprezentant tipic al unei culturi populare tradiționale, specifică pentru o zonă, pentru o colectivitate umană, pentru un domeniu de viață și cultură, sau pentru un gen al creației artistice populare.

Obiectul etnografic muzeal oglindește un aspect al modului de viață purtând în sine elementele (trăsăturile) caracteristice cele mai definitorii ale aspectului respectiv. Este un răspuns al gândirii colective la solicitările vieții în interacțiunea colectivității umane cu mediul și într-o etapă a istoriei sale. Este un răspuns colectiv și în această calitate exprimă un mod de a gândi și de a acționa al comunității umane respective. Desigur, nu e cazul să ne referim la diversitatea categoriilor de obiecte etnografice muzeale care sunt tot așa de variate, multiple și

Cine să scoală de dimineață doarme puțin.